

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 74 | 2020 | št. 1-2 (161) | str. 1-289

Nejc Drnovšek, *Zakon sodni ljudem in vprašanje njegovega postanka* • Kočever Vanja, *Ali je slovenska etnična identiteta obstajala v prednacionalni dobi? Kolektivne identitete in amplitude pomena etničnosti v zgodnjem novem veku (3. del)* • Mateja Ratej, *Ruska emigrantka Varvara Višnjevska/Višnevskaja v Mariboru leta 1932: nemška vohunka, sovjetska provokatorka, komunistična aktivistka ali mladostna avanturistka?* • Piotr Żurek, *Poljske koncepcije federacijske ureditve srednje Evrope v luči londonskih poročil Alojza Kuharja (1941–1943)* • Marta Rendla, *Stanovanjska gradnja v Sloveniji v času socializma: enodružinske hiše v primerjavi z družbeno usmerjeno večstanovanjsko blokovsko zazidavo* • Robin Okey, *British historians and the Habsburg Monarchy (1500–1918). A Survey of the Historiography from ca. 1850* • Nade Proeva, *Nier le nom de la Macédoine – c'est nier l'identité du peuple macédonien*

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 74 | 2020 | št. 1-2 (161) | str. 1–289

Izdaja
ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE
Ljubljana

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarevič (SI), dr. Dušan Mlacovič (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 6. aprila 2020.

Prevodi: Saša Mlacovič (angleščina), Niko Jež (poljščina),
Lara Mihovilović (makedonščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2020: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBAS12X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom in tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, maj 2020

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on April 6, 2020.

Translated by: Saša Mlacović (English), Niko Jež (Polish), Lara Mihovilović (Macedonian)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2020): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €

Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBAS12X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, May 2020

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

KAZALO – CONTENTS

Razprave – Studies

- Nejc **Drnovšek**, Zakon sodni ljudem in vprašanje
njegovega postanka 8–36
Court Law for the People and the Question of Its Origin
- Kočevar **Vanja**, Ali je slovenska etnična identiteta obstajala
v prednacionalni dobi? Kolektivne identitete in amplitude
pomena etničnosti v zgodnjem novem veku (3. del)..... 38–95
Did the Slovene Ethnic Identity Exist in the Pre-National
Period? Collective Identities and Amplitudes of the Importance
of Ethnicity in the Early Modern Period (Part III)
- Mateja **Ratej**, Ruska emigrantka Varvara Višnjevka/Višnevskaja
v Mariboru leta 1932: nemška vohunka, sovjetska provokatorka,
komunistična aktivistka ali mladostna avanturistka? 96–110
Russian Emigrant Varvara Vishnyevska/Vishnevskaya
in Maribor in 1932: German Spy, Soviet Provocator,
Communist Activist or Young Adventurer?
- Piotr **Žurek**, Poljske koncepcije federacijske ureditve srednje Evrope
v luči londonskih poročil Alojza Kuharja (1941–1943)..... 112–124
Polish Federal Concepts of Central Europe in the Light
of Alojzij Kuhar's Reports from Lon-don (1941-1943)
- Marta **Rendla**, Stanovanjska gradnja v Sloveniji v času socializma:
enodružinske hiše v primerjavi z družbeno usmerjeno
večstanovanjsko blokovsko zazidavo 126–145
Housing Construction in Socialist Slovenia: Single-Family
Houses as Compared to the Socially Directed Multi-Unit
Residential Buildings
- Robin **Okey**, British historians and the Habsburg Monarchy (1500–1918).
A Survey of the Historiography from ca. 1850 146–174
Britanski zgodovinarji in Habsburška monarhija (1500 – 1918).
Pregled zgodovinopisja od približno 1850
- Nade **Proeva**, Nier le nom de la Macédoine – c'est nier l'identité
du peuple macédonien..... 176–218
Zanikanje imena Makedonija pomeni zanikanje idenititete
makedonskega naroda

Zapisi – Notes

- Bibliografija prof. dr. Jadrana Ferluge (1920–2004)
(ob stoletnici njegovega rojstva) (Vlastimir Đokić).....220–232
Bibliography of Prof. Jadran Ferluga (1920–2004)
(marking the centenary of his birth)

Jubileji – Anniversaries

- Devetdesetletnica zgodovinarke dr. Milice Kacin Wohinz
(Branko Marušič)234–242
Marking the 90th birthday of Dr. Milica Kacin Wohinz
- Darja Mihelič – sedemdesetletnica (Matjaž Bizjak)243–245
Darja Mihelič – on the occasion of her 70th birthday
- Sto let Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
Praznovanje stoletnice Oddelka za zgodovino Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani (Dušan Mlacović)246–247
A centenary of the Department of History, Faculty of Arts,
University of Ljubljana, A ceremony mark-ing
the Department's 100th anniversary
- Nagovor dekana Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani
prof. dr. Romana Kuharja248–250
Address by Prof. Roman Kuhar, Dean of the Faculty of Arts,
University of Ljubljana
- Nagovor predstojnika Oddelka za zgodovino Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani doc. dr. Dušana Mlacovića251–252
Address by Assist. Prof. Dušan Mlacović, Head of the
Department of History, Faculty of Arts, Uni-versity of Ljubljana
- Sto let Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze
v Ljubljani. Slavnosti govor zasl. prof. dr. Dušana Nečaka253–256
A centenary of the Department of History, Faculty of Arts,
University of Ljubljana. Speech held by Professor Emeritus
Dušan Nečak.

V spomin – In memoriam

In memoriam dr. Dušan Biber (25. 5. 1926–8. 2. 2020) (Damijan Guštin).....	258–260
In memoriam Dr. Dušan Biber (25 May 1926–8 February 2020)	

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Walter Pohl, <i>The Avars. A Steppe Empire in Central Europe</i> , 567–822 (Aljaž Sekne).....	262–264
Matjaž Bizjak, <i>Rodbina Gall in njene veje v srednjem veku</i> (Jaka Banfi)	265–267
Janez Mlinar, <i>Urbarji belopeškega gospostva</i> (Jernej Kotar)	268–269
Igor Presl, <i>Ljudje s črnimi prsti: nebesedilne sestavine tiskane knjige iz 16. stoletja kot zgodovinski vir</i> (Anja Dular).....	270–273
Rudolf Agstner, <i>Handbuch des k. (u.) k. Konsulardienstes. Die Konsulate der Donaumonarchie vom 18. Jh. bis 1918</i> (Franc Rozman).....	274–277
Pieter M. Judson, <i>Habsburg. Geschichte eines Imperiums 1740–1918</i> (Jože Maček).....	278–283

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za <i>Zgodovinski časopis</i>	284–287
Instructions for Authors	

Razprave

Mateja Ratej

Ruska emigrantka Varvara Višnjevska/ Višnevskaja v Mariboru leta 1932: nemška vohunka, sovjetska provokatorka, komunistična aktivistka ali mladostna avanturistka?

Ratej, Mateja, dr., znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za kulturno zgodovino, 1000 Ljubljana, Novi trg 1, mratej@zrc-sazu.si

**Ruska emigrantka Varvara Višnjevska/
Višnevskaja v Mariboru leta 1932:
nemška vohunka, sovjetska provokator-
ka, komunistična aktivistka ali mladostna
avanturistka?**

Zgodovinski časopis, Ljubljana 74/2020 (161), št. 1–2, str. 96–110, cit. 38

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Avtorica se v razpravi posveča obrisom miselnih in čustvenih stanj Varvare Višnjevske, kakor jih je bilo mogoče sestaviti iz kazenskega spisa okrožnega sodišča v Mariboru. Mlada ruska emigrantka je s prihodom v Maribor ob koncu leta 1932 zatresla ustaljeni ritem provincialnega mesta, ko je s svojim ravnanjem vzbudila sum, da je komunistka in vohunka. Takšno sklepanje je bilo posledica poostrelega nadzora nad komunistično dejavnostjo v Kraljevini Jugoslaviji po nastopu šestojanuarske diktature. Kot ugotavlja avtorica, pa kulturnozgodovinsko ozadje padlega kazenskega primera, ki prepričljivo ilustrira identitetni zlom ruskih emigrantov, obenem nakazuje tudi miselnost mlade evropske poveljne generacije, katere del se je z izgubo kolektivnih identitetnih oprijemališč po razpadu imperijev (avstro-ogrskega in ruskega) ter z nastopom svetovne gospodarske krize oprijel romantičnega avanturizma. Komunistem kot odlično organizirana in po oktobrski revoluciji v evropskih državah razpita in preganjana politična dejavnost se je zdel ustrezna fantazma – zatočišče generacije.

Gljučne besede: Maribor 1918–1941, ruski emigranti, Mihael Volkov, Varvara Višnjevska/Višnevskaja, zgodovina mentalitet

Mateja Ratej, PhD, Research Associate, ZRC SAZU, Institute of Cultural History, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 1, mratej@zrc-sazu.si

**Russian Emigrant Varvara Vishnyevska/
Vishnevskaya in Maribor in 1932: German
Spy, Soviet Provocator, Communist Activist
or Young Adventurer?**

Historical Review, Ljubljana 74/2020 (161), No. 1–2, pp. 96–110, 38 notes

Language: Sn., (En., Sn. En.)

The author outlines Varvara Vishnyevska's mental and emotional state that can be deduced from the criminal file of the Maribor district court. Having arrived in Maribor in late 1932, this young Russian emigrant shook the provincial city when her actions aroused the suspicion that she was a communist and a spy. This belief stemmed from a tighter control of the communist activities in the Kingdom of Yugoslavia after the introduction of the 6 January Dictatorship. The author argues that the cultural and historical background of the dismissed criminal case that illustrates the Russian emigrants' broken identity and demonstrates the mindset of the young European post-war generation, a part of whom lost their collective identity footholds after the disintegration of the (Austro-Hungarian and Russian) empires and, with the onset of the global economic crisis, clung to romantic adventurism. As a well-organized and, after the October Revolution, a notorious and persecuted political activity in European states, to the young generation communism appeared as a suitable phantasm, a refuge.

Key words: Maribor 1918–1941, Russian emigrants, Mikhail Volkov, Varvara Vishnyevska/Vishnevskaya, history of mentalities

Ko je državni tožilec Državnega sodišča za zaščito države konec januarja 1933 mariborskemu okrožnemu sodišču vrnil kazenski spis Varvare Višnjevke/Višnevskaje z dopisom, da ni našel osnove za kazenski pregon emigrantke, ki je bila osumljena komunistične propagande in pronemške špijonaže, obenem pa je sodišču naložil izpustitev osumljenke iz mariborskega pripora ter njeno predajo policiji za izgon iz Kraljevine Jugoslavije, so se mariborski naslovniki uradnega dopisa znašli v mučni zagati.¹ Ni šlo zgolj za užaljen ponos zaradi slabo prikritega očitka beograjskega tožilca o preveč vnetem izvrševanju zakona o zaščiti države, ki je v prvih letih po nastopu šestojanuarske diktature (1929) napenjal jadra predvsem proti komunistom. Nervozi policijskih preiskovalcev na severni jugoslovanski meji in spravljivosti beograjskega tožilca je bržkone botrovalo tudi dejstvo, da je v tistih dneh položaj nemškega kanclerja prevzemal Adolf Hitler, čigar politični vzpon je prva jugoslovanska država v prihodnjih letih spremljala s slabo prikrto naklonjenostjo.²

V začetku februarja je bil tako v kazenski spis mariborskega okrožnega sodišča z oznako Kzp 24/33 vložen nov dokument, v katerem je preiskovani sodnik mariborskemu državnemu tožilstvu pojasnil, zakaj Varvare Višnjevke še ni izpustil na svobodo. Ob tem, da je ob prihodu v Maribor izrabila zaupanje družine v mestu živečih ruskih emigrantov s predstavljanjem pod lažnim imenom Vera Grišakova ter je Mihaela Volkova z obljubo dobičkonosne službe na Japonskem pripravila do tega, da je odpovedal službo pri Finančni kontroli, je družino Volkov, pri kateri je živela v času zadrževanja v Mariboru, materialno oškodovala s tatvinami denarja in predmetov. Ker je osumljenka med policijskim zaslišanjem tudi Mihaela Volkova obtožila protidržavne špijonaže in je bil zato skupaj z njo v priporu, se je nekdanji častnik carske vojske takoj po izpustitvi odločil za ovadbo proti zviti popotnici.³

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0088 (B), ki ga financira ARRS.

Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, dopis državnega tožilca Državnega sodišča za zaščito države (podpis nečitljiv) okrožnemu sodišču v Mariboru, 31. 1. 1933.

² Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, 2. del, 67; Nećak, *Avstrijska legija II.*, 30–35; Klopčič, *Desetletja preizkušenj*, 377.

³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, dopis preiskovalnega sodnika (podpis nečitljiv) državnemu tožilstvu v Mariboru, 3. 2. 1933.

Varvara Višnjevska je pripotovala v Maribor prek jugoslovansko-avstrijske meje sredi novembra 1932. Takoj se je odpravila v študijsko knjižnico, da bi poiskala uslužbenko Elizabeto Obolensko, mariborski javnosti dobro znano rusko emigrantko, v prejšnjem življenju pa kneginjo, poročeno s polkovnikom ruske carske vojske, knezom Borisom Obolenskim. Čeprav se je o ruskih emigrantih, ki so po prvi svetovni vojni našli zatočišče v Kraljevini SHS, pogosto širila fama o njihovem aristokratskem izvoru,⁴ je bil nekdanji položaj in vpliv Obolenskih resničen, o čemer je med drugim pričal podatek, da je bil boter dvojčkoma zakoncev ruski car Nikolaj.⁵ Višnjevska se je Elizabeti predstavila kot daljna sorodnica, učiteljica glasbe Vera Grišakova, ki ima v Estoniji premožno mater Lidzijo Nikolavno Obolensko. Presenečeno mariborsko knjižničarko je poprosila za nasvet, kako bi ji lahko mati iz Revala (danes Talin) poslala denar, saj je kot uslužbenka mlekarne na Sušaku po stečaju podjetja ostala brez sredstev za preživljanje. Elizabeta Obolenska je mlado žensko napotila k družini polkovnika Glebova, ki je podobno kot nekaj drugih družin ruskih emigrantov živela v Krčevini pod Kalvarijo v bližini mestnega središča. Pri Glebovih so Višnjevsko napotili k družini Mihaela Volkova, prav tako živeči v Krčevini, in tam je njeno trkanje na srca rojakov obrodilo sadove.⁶

Slika 1: Varvara Višnjevska; fotografija iz kazenskega spisa.

⁴ Ratej, *Ruski diptih*, 108.

⁵ Več o Elizabeti Obolenski: Partljič, *Ljudje iz Maribora*, 72–116.

⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, poročilo mariborskega predstojništva mestne policije državnemu tožilcu pri Državnem sodišču za zaščito države v Beogradu, 3. 1. 1933.

Pri Volkovih je bila doma le gospodinja, ki je po slišnem predlagala, da skupaj z Višnjevsko poiščeta moža na glavnem kolodvoru, kjer je bil Mihael Volkov dnevničar Finančne kontrole. Ta jugoslovanski državni organ je med svetovnimi vojnama v okviru Ministrstva za finance opravljal finančni nadzor oz. naloge, povezane z zagotavljanjem državnih prihodkov; hkrati so t. i. financarji, ki so bili nastanjeni na mejah, opravljali tudi vlogo obmejne kontrole, zlasti v zvezi s tihotapstvom. Način, na katerega se je financer Volkov nemudoma ogrel za usodo neznane rojakinje, je pričal o osebni tragiki emigranta, čigar socialni položaj se je po prihodu v Maribor bistveno spremenil. Zakonca sta se strinjala, da morata pomagati Grišakovi/Višnjevski, ki bo stanovala v njuni hiši, dokler se njen položaj ne uredi. Da se je odločil prav, je bil Volkov povsem prepričan, ko mu je nova znanka obljubila službo v Tokiu, kjer sta bila po njenih besedah dobro situirana njena dva brata. Med predolгим čakanjem, da se bo pred mariborsko hišo družine Volkov ustavil avtomobil z japonskega veleposlaništva, pa je ruskega emigranta nenadoma ohromil strah, značilen za ljudi v njegovem položaju. Nekdanji protiboljševiški vojak se je spomnil, da bi Vera Grišakova utegnila biti sovjetska provokatorka z nalogo, da ga skupaj z družino zvabi iz Maribora z namenom likvidacije. Ko se je nekaj dni pred božičem 1932 odpravil na mariborsko predstojništvo mestne policije, ki je oba aretirala, gotovo ni pomislil, da se bo s tem nenavadna, čustvenih preobratov polna epizoda njegovega življenja, vpeta v kulturnozgodovinsko podobo Maribora tridesetih let 20. stoletja, ohranila današnjosti.⁷

Policijskemu zasliševalcu je sivooka osumljenka kostanjevih las in slabih zob, ki je poleg ruskega in francoskega govorila še srbski, italijanski, nemški in angleški jezik, povedala, da je bila rojena leta 1901 v Moskvi materi Mariji in očetu Nikoli. Učiteljica glasbe je bila vdova in stanujoča v Beogradu. Ko je pričela natančno in sistematično razvijati svojo fantastično in do presenetljivih podrobnosti izdelano vohunsko zgodbo, je vsaj sprva kazalo, da na pisce policijskega poročila ni naredila posebnega vtisa. Povedala je, da se je v Beogradu seznanila s soprogo ruskega generala Adelajdo Kricki, v novejšem času živečo na Poljskem, in se z njeno pomočjo pridružila mednarodni organizaciji, ki se je pod vodstvom nemškega generala Hansa von Seeckta ukvarjala z vojaško špijonažo. Kot kurirka organizacije je pod različnimi imeni (Ljudmila Maksudi, Tamara Nikolajeva) potovala v London, Pariz, Gradec, Rim, Firence, Milano, Zadar, na Reko, Dunaj, Sušak ipd. Organizacija, katere zvesta članica je postala Varvara, se je ukvarjala z vohunjenjem v Jugoslaviji, Franciji in na Češkem, trdila je, da je vse o njenem delu povedala že beograjski policiji.⁸

Res je bilo, da je bila Višnjevska konec septembra 1932 po nalogu Uprave mesta Beograd in z odobritvijo jugoslovanskega ministrstva za notranje zadeve za vselej izgnana iz Kraljevine Jugoslavije. Res je bilo tudi, da je bila v začetku oktobra istega leta z vlakom prek Maribora prepeljana do jugoslovansko-avstrijske meje, pri čemer je bila banska uprava Dravske banovine opozorjena, da bo ženska z

⁷ Prav tam; Čelik, *Naši financarji*, 90–91.

⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, poročilo mariborskega predstojništva mestne policije državnemu tožilcu pri Državnem sodišču za zaščito države v Beogradu, 3. 1. 1933; poročilo o prevzemu za Višnjevski Varvaro, uprava jetnišnice, 4. 1. 1932.

odličnimi izkušnjami ilegalnega prestopanja državnih meja zelo verjetno poskušala ponovno vstopiti v Kraljevino Jugoslavijo.⁹ Dva meseca kasneje se je Višnjevska pojavila v mariborski študijski knjižnici pri Elizabeti Obolenski.

Dostopni uradni dokumenti jugoslovanskih organov iz leta 1929, ki so osumljenko videli kot »boljševiško kurirko«, so o Višnjevski razkrivali, da se je leta 1927 zadrževala v Nici, kjer je bila aretirana zaradi kraje srebra pri družini ruskih emigrantov. Tudi francoskim policistom je tedaj spregovorila o svoji vohunski dejavnosti, ki je očitno kronično razvnela njeno bolešno hrepenečo notranjost. Enkrat se je predstavljala kot sodelavka Zemgora, po prvi svetovni vojni organizacije za pomoč ruskim emigrantom s sedežem v Parizu, drugič kot tajna odposlanka boljševikov z nalogo odtujitve dokumentov ruskim legitimistom, živečim v tujini. V Parizu, kamor je leta 1927 na nepojasnen način pobegnila iz zapora v Nici, se je Višnjevska izdajala za rusko grofico in pod številnimi imeni. Tudi tam je iskala stike z družinami ruskih emigrantov, ki so ji zaradi izredne prepričljivosti (pogosto, denimo, z izmišljenimi informacijami o pogrešanih družinskih članih) lahko odpirali vrata domov. Pariška policija je poročala tudi o sodelavcu Višnjevske, katerega identitete ni bilo mogoče ugotoviti.¹⁰

A ko se je zdela podoba notorične lažnivke in prevarantke, kakor jo je slikalo mariborsko policijsko poročilo z začetka januarja 1933, že povsem izrisana, je hladno in suho podajanje nenadoma zazvenelo, kot bi strmoglavilo v naročje osumljenkinih blodnjavih fantazij: »Ker je pripotovala Višnjevska v našo državo dobro vedoč, da je izgnana za vedno iz države, se sumi, da je bila poslana od kake tajne komunistične organizacije po kaki posebni misiji, posebno da opazuje delovanje v naši državi se nahajajočih ruskih emigrantov ter da poroča isti organizaciji ter da povzroča med družinami ruskih emigrantov nesreče.«¹¹ Jugoslovanski režim je v letih 1929–1932 ostro nastopil proti komunističnemu gibanju, malone pregovorno je že tedaj postalo mučenje pripadnikov gibanja v jugoslovanskih zaporih (pretepanje, zbadanje igel pod nohte, obešanje za zvezane roke, odtegotanje spanja, stiskanje spolnih organov ipd.). Po vdoru ljubljanske policije v tamkajšnjo partijsko organizacijo konec aprila 1930 ter velikem sojenju v Ljubljani in Beogradu marca 1931 je odšlo v zapore okrog sto slovenskih komunistov, številni so ilegalno zapustili državo, s čimer je bilo partijsko vodstvo za Slovenijo začasno skorajda povsem ohromljeno.¹²

Nasilnih metod policijskega zasliševanja, ki so se pogosto zaključile s smrtjo osumljenca, sicer v prvi jugoslovanski državi ni izumil šele diktatorski režim. Miroslav Krleža je že leta 1928 napisal besedilo Glavnjača kot sistem, kjer je zloglasni

⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, dopis Uprave mesta Beograd banski upravi Dravske banovine, 26. 9. 1932.

¹⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, poročilo mariborskega predstojništva mestne policije državnemu tožilcu pri Državnem sodišču za zaščito države v Beogradu, 3. 1. 1933; poročilo mariborskih policijskih agentov Karla Pišorna in Josipa Grobina, 29. 12. 1932.

¹¹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, poročilo mariborskega predstojništva mestne policije državnemu tožilcu pri Državnem sodišču za zaščito države v Beogradu, 3. 1. 1933.

¹² Klopčič, *Desetletja preizkušenj*, 359, 391, 445.

beograjski zapor označil kot središčno točko za razumevanje jugoslovanske državne ureditve: »Pred našimi očmi ubijajo politične nasprotnike, ki izginevajo iz zaporov brez sledu; tuberkulozne bolnike zapirajo v betonske samice, polne vode; oblasti grozé z Donavo, utaplajo ljudi, jih pretepajo s palicami, z vrečami, polnimi peska, z žilavkami, s kopiti in bokserji. Ljudi obešajo za pete in zapirajo v dimnike.«¹³ Tudi mariborska javnost, ki je lahko že v prvem tednu januarja 1933 prebrala kratko časopisno notico o aretaciji Volkova in Višnjevke zaradi vpletenosti v »neko politično afero«, je morala nato pozabiti na nadaljnje obveščanje – diktatura je prinesla časopisno cenzuro.¹⁴

Pretkani Varvari Višnjevski, ki ni kazala znakov strahu pred jugoslovanskimi policijskimi organi, katerih nasilje nad komunisti je bilo tedaj znano tudi že mednarodni javnosti,¹⁵ ni mogel uiti trenutek, ko je postala njena pripoved z vključitvijo mednarodne komunistične mreže absolutno zanimiva za mariborske zasliševalce. Bržkone s še večjo slo je nadaljevala izpoved. Po izgonu iz države oktobra 1932 se je najprej odpravila k ruskemu emigrantu Kušnarewu pri graškem Puntigamu, ta pa jo je poslal na Dunaj »k nekemu Steinu«, vodji tajne organizacije Internacionalni politični komitet, ki se je ukvarjala z netenjem uporov in organizacijo terorističnih dejanj v jugoslovanski državi. Na vprašanje, ali ima organizacija svojega zastopnika v Mariboru, je Višnjevka prikimala, da je to Jožef Horvat, nekdanji ruski vojni ujetnik, tedaj pa v Celju živeči podjetnik, ki je nameraval tam odpreti kinematograf. Višnjevka je kot kurirko tajne organizacije predstavila tudi žensko s Sv. Križa pri Trstu, katere sestra, prav tako sodelavka organizacije, je živela v Mariboru. Navedla je njen natančni naslov in dekliniški ter tedanji priimek.¹⁶

Čprav policijska preiskava na domu primorske begunke v Mariboru, ki je bila opravljena tik pred koncem leta 1932, ni obrodila nikakršnih sadov,¹⁷ je znala osumljenka ponovno pritegniti polno pozornost zasliševalcev. Dejala je, da mora v dneh do konca leta na železniškem kolodvoru v Varaždinu pričakati grofa Andrasija, ki bo pripotoval iz Madžarske. Njegova »posebna misija« se bo nadaljevala, če bo od grofa uspešno prevzela »nove instrukcije«, oblečena v modro obleko in moder klobuk. Oboje jo je že čakalo v hiši Mihaela Volkova, ki mu je zaupala podrobnosti svoje skrivne naloge; trdila je, da ji je gostitelj predlagal spremembo pričeske iz varnostnih razlogov, vendar je sam na zaslišanju zanimal, da bi bil on krivec osumljenkine tedaj zelo priljubljene ženske pričeske *bubikopf* (danes paž). Zlahka je prepričala tudi mariborske zasliševalce, ki so jo v spremstvu dveh policistov pospremili v Varaždin in tam vso noč neuspešno čakali na grofa Andrasija.¹⁸

¹³ Krleža, *Deset krvavih let*, 443.

¹⁴ Sodišču sta bila danes dopoldne izročena, Mariborski večernik Jutra, 5. 1. 1933, 2.

¹⁵ Klopčič, *Desetletja preizkušanj*, 357.

¹⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, poročilo mariborskega predstojništva mestne policije državnemu tožilcu pri Državnem sodišču za zaščito države v Beogradu, 3. 1. 1933.

¹⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, zapisnik z zaslišanja Ivane Sedmak, r. Tence, na predstojništvu mestne policije v Mariboru, 28. 12. 1932.

¹⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, poročilo mariborskega predstojništva mestne policije državnemu tožilcu pri Državnem sodišču za zaščito države v Beogradu, 3. 1. 1933.

Slika 2: Risba (Višnjevske) z roba kuverte v kazenskem spisu Varvare Višnjevske.

Še v času, ko ji je povsem zaupal, pa je Varvara Višnjevska prepričala Mihaela Volkova, da jo je konec novembra 1932 pospremil in ji finančno omogočil pot v Ljubljano. Svetovljanska mladenka je tam obiskala stavbo češkoslovaškega konzulata, kjer je po njenem stanoval moški, ki bi ji lahko pomagal pridobiti materin denar iz Estonije. Ker prišla iz Maribora moškega nista našla – preselil naj bi se na Sušak v tamkajšnji hotel Continental, zgledno zveneče mesto za vohunske zgodbe Varvare Višnjevske –, sta se skupaj odpravila do poštnega urada, od koder je Višnjevska po telefonu v francoskem jeziku govorila z neznano osebo. V Ljubljani sta se Volkov in Višnjevska spotoma ustavila še na univerzi, kjer je Višnjevska obiskala ruskega emigranta, znanega profesorja mineralogije Vasilija Nikitina, ki je dekle morda poznal ali vsaj spregledal, saj jo je odpravil z napačnim domačim naslovom, kjer naj bi se Višnjevska oglasila pri profesorjevi ženi. Od 4. januarja 1933 sta bila Višnjevska in devetintridesletni Mihael Volkov zaradi suma špijonaže in komunistične propagande pripornika mariborskih sodnih zaporov, dokumentacija z zaslišanja pa je potovala v Beograd k državnemu tožilcu pri Državnem sodišču za zaščito države.¹⁹

¹⁹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, poročilo mariborskega predstojništva mestne policije državnemu tožilcu pri Državnem sodišču za zaščito države v Beogradu, 3. 1. 1933; zaslišba obdolženca – Mihael Volkov, 9. 1. 1933.

Ana Volkova, še ne štiridesetletna mati gimnazijke in soproga nekdanjega podpolkovnika ruske carske vojske Mihaela Volkova, ki se je v Mariboru, da bi izboljšala finančni položaj družine, ukvarjala s slikanjem, je na predstojništvu mariborske mestne policije na zaslišanju priznala, da je Grišakova kot mlada vdova in rojakinja prijetnega videza v njej hipoma vzbudila simpatije. Čutila je, da ji lahko zaupa, ko je omenila kneginjo Obolensko in je možu ter njenemu bratu Ivanu Tatarinu, tedaj geodetu v Srbiji, obljubila službo v Tokiu.²⁰ Bolj previdna je bila Elizabeta Obolenska, petdesetletna Moskovčanka, ki je na zaslišanju konec decembra povedala, da sta z možem leta 1920 prispela iz Beograda v Maribor, kjer je knez Boris Obolenski februarja 1927 umrl zaradi srčnega zastoja kot delavec v steklenjaku vrtnarstva pod Kalvarijo. Novembra 1932 je ob vsakodnevem obisku cerkve opazila neznano žensko nizke rasti, ki ji je sledila v knjižnico. Samo zaradi zelo natančnih podatkov, ki jih je navajala neznanka o družini Obolenski, je mariborska knjižničarka ni takoj odslovila. Obolenska, ki so jo tako Mariborčani kot njeni ruski rojaki v mestu poznali kot strogo in spoštovanja vredno kneginjo izbranega obnašanja, medtem ko je sama mesto motrila kot zanikrno provincialno in »od lokomotiv zadimljeno gnezdo«, je vendarle menila, da v Mariboru ni mogoče dobiti dela kot učiteljica glasbe, zato je rojakinji svetovala vrnitev na Sušak. Ker se dekle, ki se je tudi Obolenski predstavilo kot Vera Grišakova, ni dalo odgnati, jo je slednjič napotila k družini polkovnika Glebova, za katero je neznanka trdila, da jo pozna še iz Rusije.²¹

Če se je zdela izpoved Varvare Višnjevske o njeni vohunski dejavnosti plod bolnih sanjarjenj, v katera se je zatekala potem, ko je bila iztrgana iz domačega privilegirane okolja, je zvenela trdneje njena pripoved o življenju družine po zapustitvi Rusije. O blodnjavi plati svoje (razklane?) osebnosti je govorila bistveno raje, podrobneje in obširneje. Ker ni bilo videti, da bi jo mariborska aretacija kakorkoli vznemirila, se je kar sam ponujal zaključek, da so bili policijski zasliševalci kot pozorni poslušalci dobrodošli terapeuti kaotične notranjosti emigrantke. O duševnosti osumljenke je na enem od zaslišanj pred mariborskim okrožnim sodiščem govoril tudi Mihael Volkov, ki je od rojakov iz Beograda izvedel, da trpi Varvara Višnjevska za posledicami vnetja možganske ovojnice, zaradi česar trdno verjame izmišljotinam, ki jih napleta.²²

Po Varvarinih besedah se je družina polkovnika ruske carske vojske Nikole Višnjevskega leta 1923 prek Vladivostoka odpravila na Japonsko, nato pa prek

²⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, zapisnik z zaslišanja Ane Volkov na predstojništvu mestne policije v Mariboru, 20. 12. 1932; zaslišanje priče – Ana Volkov, 14. 1. 1933.

²¹ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, zapisnik z zaslišanja Elizabete Obolenske na predstojništvu mestne policije v Mariboru, 28. 12. 1932; zaslišanje prič – Elizabeta Obolenska, 14. 1. 1933; Partljič, *Ljudje iz Maribora*, 84, 86–87, 115.

²² PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, zaslišba obdolženca – Mihael Volkov, 9. 1. 1933.

kitajskega Šanghaja s parnikom z okrog 500 ruskimi emigranti do Splita. Starša sta se naselila v Beogradu, tam je živel tudi brat Nikola kot uradnik na ministrstvu za promet, medtem ko je drugi brat Vladimir ostal v Šanghaju kot policist. V Beogradu se je nekaj časa tudi sama preživljala kot zasebna učiteljica glasbe in angleškega jezika.²³

Podobno kot drugi ruski emigranti, ki jih je sprejela Kraljevina SHS po ruski državljanski vojni v začetku dvajsetih let 20. stoletja in so mnogokrat živeli izključeni iz jugoslovanske družbe v vzporednih svetovih, prežetih z bolesto nostalgijo za izgubljenim življenjem, je bržkone tudi Mihael Volkov šele ob zaslišanju na predstojništvu mariborske mestne policije prvič v novi domovini dobil priložnost spregovoriti ljudem države gostiteljice o svoji življenjski poti. V ukrajinskem Nikolajevu rojeni sin Marije in Vladimirja Volkova je ob izbruhu prve svetovne vojne zaključeval vojaško akademijo ter je nato kot vojak prve svetovne vojne dosegel čin konjeniškega kapetana, kot vojak generala Petra Nikolajeviča Vrangla v državljanski vojni pa je postal podpolkovnik. Po begu iz Rusije je leto dni živel v turškem begunskem taboru, od koder je prispel v Kraljevino SHS in bil leta 1921 dodeljen obmejnemu organu v Marenbergu (danes Radlje); jeseni 1922 je postal pripravnik Finančne kontrole v Dravogradu, kjer je ostal do poletja 1929, ko je bil premeščen v Maribor.²⁴

Volkov je zasliševalcem opisal dva primera družinskih slavij, ki kažeta na zaprtost skupine ruskih emigrantov v Mariboru potem, ko so že skoraj desetletje živeli v Kraljevini SHS. Na prvem dogodku, godovanju Mihaela Volkova, so bili prisotni železniški uradnik Ivan Kramarenko, dnevničar Finančne kontrole Macislav Tokmakov, brezposelni ruski emigrant Ivan Levasov in v Kijevu rojeni nekdanji kapetan, tedaj pa delavec v mariborski tovarni svile (Toma) Aleksander Jerofejev; sodišču je januarja 1933 povedal, da je opazil, kako se je nova znanka v »svojih dolgovernih izvajanjih« pogosto zapletala v protislovja.²⁵ Mariborska ruska družba se je vključno z družino Volkov in »Vero Grišakovo« zbrala tudi v Počehovi na godovanju hčere nekdanjega podpolkovnika ruske vojske Borisa Noldeja, ki je bil v Mariboru šofer mestne občine. Nolde je nato o nenavadni Grišakovi govoril z Elizabeto Obolensko in Rusinjo Marijo Pilc na domu slednje v Pesnici, prijatelja z vojaške akademije pa je označil kot carista, družinskega očeta in »človeka visoke morale«, ki se nikakor ne bi spuščal v »špijonažne avanture«. Ko je videl, da je padel pod vpliv prispele ženske, ki se je sicer tudi Noldeju zdela prepričljiva, je Volkova opozarjal na previdnost.²⁶

²³ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, zapisnik z zaslišanja Varvare Višnjevske na predstojništvu mestne policije v Mariboru, 20. 12. 1932.

²⁴ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, zapisnik z zaslišanja Mihaela Volkova na predstojništvu mestne policije v Mariboru, 20. 12. 1932.

²⁵ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, zapisnik z zaslišanja Mihaela Volkova na predstojništvu mestne policije v Mariboru, 21. 12. 1932; zaslihanje priče – Aleksander Jerofejev, 9. 1. 1933.

²⁶ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, zapisnik z zaslišanja Mihaela Volkova na predstojništvu mestne policije v Mariboru, 21. 12. 1932; zaslihanje priče – Boris Nolde, 9. 10. (očitno napaka, pravilno 1.) 1933.

Slika 3: Svete podobice Varvare Višnjevске, shranjene v kazenskem spisu.

Mihael Volkov, ki so ga mariborski trgovci opisovali kot rednega plačnika, delodajalci pa kot vestnega delavca, je bil za odgovorno držo leta 1928 nagrajen z

jugoslovanskim državljanstvom.²⁷ V desetletju po prihodu v Kraljevino SHS mu je zase in za družino očitno uspelo vzpostaviti krhko ravnovesje, ki se je s prihodom Varvare Višnjevske silovito razletelo. O tem je pričalo trinajst gosto tipkanih strani njegove uradne izjave in dodatnih pet v rokopisu. Mihael Volkov je podrobno popisal fantastično komunikacijo družine z Višnjevsko, ki je do konca potekala v vikalni obliki, ter je bila polna čustvenih preobratov, spodbujenih z vključevanjem novih in novih podrobnosti, ki jih je v pripoved o sebi vnašala Višnjevska. A višek tragedije emigrantske družine Volkov, ki je ob koncu leta 1932 dobila zanesljivo nadaljevanje v novi domovini, je bil zajet v čustvenem izbruhu osumljenca (za širjenje komunistične propagande), ki je bil morda v mariborskem policijskem priporu tudi sam deležen nasilnih metod zasliševanja: »Sem ruski plemič in višji konjeniški oficir. Vso mladost sem preživel na bojnem polju, braneč čast svoje domovine. Zdaj mi je s tem postopanjem in sumi, da pomagam tistim, ki so ubili mojega carja, kateremu sem bil vdan do zadnjega trenutka, tem, ki so upropastili našo veliko domovino, ki so ubili mojega brata in uničili našo družino, povzročena tako velika žalitev, ki je ne bom pozabil in odpustil do konca življenja.«²⁸

Na las podoben, a v zrcalni podobi, je bil odziv komunista Franceta Klopčiča, ko so ga sovjetske oblasti kmalu po prihodu v državo konec leta 1930 za več kot leto dni zaprle pod obtožbo, da je kot partijski funkcionar v Ljubljani s svojim ravnanjem zaviral prodor svetovne revolucije in podpiral razvoj svetovne buržoazije. Oba odziva ilustrata naraščajočo napetost med različni pogledi na ureditev družb, značilno za desetletji po prvi svetovni vojni, in v tem kontekstu doživljanje angažiranega posameznika, ki mu številna osebna odrekovanja in materialne žrtve niso predstavljali tolikšne intimne prepreke kot trenutek, ko je začutil napad na miselni sistem, s katerim se je identificiral – takrat je sledil notranji zlom: »Tedaj sem zajokal ... Nisem poznal drugih misli in strasti kakor revolucionarno gibanje. Vsak gib v meni je bil posvečen komunizmu, partiji, delovnemu ljudstvu. In zdaj sem od lastnih sodrugov zaprt. Pa kje?! V Sovjetski zvezi, ki sem jo tako kot milijoni proletarcev sprejemal, cenil in branil, ki nam je bila opora in uteha, simbol in vzor. Kako je to mogoče?! /.../ Ves sem drhtel in se prepustil trpkim mislim in poteptanim čustvom. Nikoli prej nisem bil toliko v solzah kot tedaj. In nikoli pozneje.«²⁹

Prvega februarja 1933 ob 18. uri je okrožno sodišče v Mariboru prejelo brzojavko državnega tožilstva Državnega sodišča za zaščito države v Beogradu o takojšnji izpustitvi Mihaela Volkova na prostost. Dopoldne naslednjega dne je po mesecu dni zapustil mariborski sodni zapor.³⁰

²⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, zaslišanje prič – Ivan Pregrad, Jakob Kajzer, 14. 1. 1933; Čelik, *Naši financarji*, 290.

²⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, Izjava Mihaela Volkova, 29. 12. 1932.

²⁹ Klopčič, *Desetletja preizkušenj*, 433.

³⁰ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, brzojavka državnega tožilca Državnega sodišča za zaščito države, 1. 2. 1933; dopis uprave jetnišnice mariborskemu okrožnemu sodišču, 2. 2. 1933.

Kulturnozgodovinsko ozadje padlega kazenskega primera, ki prepričljivo ilustrira identitetni zlom ruskih emigrantov in njihovo težko vžvljanje v novo jugoslovansko realnost, obenem nakazuje miselnost mlade evropske povojne generacije, katere del se je z izgubo kolektivnih identitetnih oprijemališč po razpadu imperijev (avstro-ogrskega in ruskega) ter z nastopom svetovne gospodarske krize prav tako oprijel romantičnega avanturizma. Komunizem kot obljuba pravične družbe, obenem pa odlično organizirana ter po oktobrski revoluciji v evropskih državah razvpita in preganjana politična dejavnost, ki se je zaradi metod delovanja (konspiracija, ilegala, prestopanje državnih meja po t. i. komunističnih kanalih ipd.) vztrajno držal pridih romantičnosti,³¹ se je zdel ustrezna fantazma – zatočišče generacije.

Zakaj je komunizem pritegnil »toliko najboljših moških in žensk moje generacije« in kaj je komunizem pomenil mladim ljudem časa med svetovnima vojnama, je v začetku novega tisočletja razmišljal leta 1917 rojeni zgodovinar Eric Hobsbawm, ki je postal komunist leta 1932. Čeprav se je zavedal čara avanturizma, ki ga je vseboval komunistični aktivizem, je dobro vedel, da je tako učinkoval samo na zunanje opazovalce, medtem ko članstvo v komunistični partiji ni bilo romantično opravilo, temveč v prvi vrsti vprašanje organizacije in discipline. Privlačnost partije je videl v prividu bratstva, ki ga je obljubljala, in dejstvu, da v Evropi med svetovnim vojnama ni bilo težko sklepati, da je revolucija edini garant prihodnosti, saj je bil »stari svet v vsakem primeru obsojen na pogin«.³²

Podobno je čutil Lovro Kuhar - Prežihov Voranc, ki je postal komunist v začetku dvajsetih let 20. stoletja. Čeprav je tudi sam razmišljal, ali ne pomeni delavska revolucija le zamenjave vlog med zatiranimi in zatiralci, je že pred prvo svetovno vojno dobro razumel, da socialnega vprašanja ni mogoče reševati z dobrodelnostjo. Na drugi strani je s težavo prenašal potuhnjenost zatiranega, ki liže tace, ubije misli, čustva in dostojanstvo, da bi lažje sklonil glavo. Ko je nato po prvi svetovni vojni postalo geslo dobe narodnostno, o socialni pravičnosti pa ni bilo ne duha ne sluha, za Lovra Kuharja ni bilo več dileme.³³

Komunizmu se je močno približala, čeprav nikoli ni bila članica kakšne komunistične partije, tudi časnikarka, pisateljica ter prva prevajalka del Ivana Cankarja v nemščino Augustina Jirku (kasneje Stridsberg), ki je podobno kot Hobsbawm izhajala z Dunaja (a za razliko od njega iz premožne bančniške družine), desetletje po prvi svetovni vojni pa je preživela na družinskem posestvu Hartenstein pri Slovenj Gradcu. Pretresljivo je opisala trenutek, ko je morala zaradi intimne povezanosti z vidnim hrvaškim komunistom, ilegalcem Vilimom Horvajem - Štefanom, katerega komunistični idealizem je občudovala in mu pritrjevala, svojo naravno odkritosrčnost zamenjati za oprezno skrivaštvo: »Moje življenje je bil razcepljeno – jaz sama sem bila grob primer duševne in telesne shizofrenije.

³¹ Glej npr.: Lovro Kuhar - Prežihov Voranc, *Zbrano delo*, 9. knjiga, 19, 154; 11. knjiga, 261–262

³² Hobsbawm, *Zanimivi časi*, 138, 142.

³³ Lovro Kuhar - Prežihov Voranc, *Zbrano delo*, 1. knjiga, 31, 249, 311, 419; 3. knjiga, 278; 7. knjiga, 159; 9. knjiga, 41, 83, 85, 90, 94, 103, 106–107, 112, 152; 11. knjiga, 44; Prežihov Voranc, *Dekle z mandolino*, 30–33; Šnuderl, *Osvobodjene meje*, 185.

/.../ Živo sem si predstavljala, kako bi reagirali na ‚poklicnega revolucionarja‘ in ‚ilegalno delo‘ moji prijatelji in družina. /.../ Vest o Štefanu in meni bi se bila razširila bliskovito, najprej na Dunaju in potem v Sloveniji. In potem – aretacije, izročitev, umor. Ni preostalo nič drugega kakor molk in laž. Misel, da bi pustila Štefana na cedilu, mi nikdar ni šinila v glavo. Verovala sem vanj, kakor nisem nikoli predtem ali kasneje verovala v nobenega človeka. Bil je izrezljan iz lesa za svetnike – zablojen svetnik.«³⁴

Komunisti dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja so bili pripravljene umirati za partijo, Gusti Stridberg jih je videla kot »mrtvece na dopustu«,³⁵ pojav »brezkrajne, skoraj fanatične privrženosti komunizmu« mladih generacij po prvi svetovni vojni pa je zaznaval ter ga poskušal razložiti tudi publicist in zgodovinar ter eden prvih slovenskih komunistov France Klopčič, ki ga je v tridesetih letih 20. stoletja podobno kot Vilima Horvaja v Sovjetski zvezi zadel val stalinskih čistk. Močno privrženost mladih generacij ideji o pravični družbi je pripisoval okoliščinam povojnih ureditev, ko so »meščanske demokracije« zavzele brezkompromisno stališče do komunizma in mu s tem omogočile razvoj v množično gibanje. Delavstvo, v splošnem premalo izobraženo, da bi se z argumenti zoperstavilo povojni ureditvi evropskih družb, ki jo je razumelo kot nepravilno zase, je bilo dobesedno potisnjeno med organizirane komuniste: »Kje najti oporo za kaj takega? V idejni prepričanosti, osebni požrtvovalnosti, v duhu, ki je odmetaval zastarelo in vabil k novemu! Tukaj je vsakomur pomagala neomajna zvestoba revolucionarni partiji, to se pravi kohorti enako mislečih sodrugov.«³⁶

Šele ko je bila Varvara Višnjevka v januarju 1933 večkrat zaslišana tudi na mariborskem okrožnem sodišču, je povedala, da je vdova iz drugega zakona, a ločenka iz prvega. Na zaslišanju je obremenila Elizabeto Obolensko kot sodelavko tujih vohunskih organizacij s protijugoslovansko dejavnostjo, obenem pa je dokazala odlično poznavanje mariborskega višjega sloja, vedela je, denimo, da je bila Rusinja tudi soproga senatorja Miroslava Ploja. Sodniku mariborskega okrožnega sodišča se je predstavila kot pobožna pravoslavna vernica, kar se ni skladalo z domnevo, da je agentka boljševikov. Številne svete podobice med njenimi osebnimi predmeti, za katere je trdila, da je močno navezana nanje, so skupaj z njeno fotografijo ostale v kazenskem spisu kot dokazno gradivo. Kot glavnega akterja svoje mariborske epizode je Varvara Višnjevka brez oklevanja predstavila Mihaela Volkova, češ da je po njenem ponovnem vstopu v državo držal vse (vohunske) niti v svojih rokah. Služba zanj na Japonskem je bila le krinka, je dejala, ki naj bi prikrila dejstvo, da namerava družina skupaj z Višnjevsko odpotovati na Madžarsko.³⁷ Morda je

³⁴ Stridsberg, *Mojih pet življenj*, 242; Klopčič, *Desetletja preizkušenj*, 222.

³⁵ Stridsberg, *Mojih pet življenj*, 405.

³⁶ Klopčič, *Desetletja preizkušenj*, 133.

³⁷ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, zaslišba obdolženca – Varvara Višnjevka, 7. 1. 1933; nadaljevanje zaslišanja, 23. 1. 1933; dopis uprave jetnišnice mariborskemu okrožnemu sodišču, 5. 2. 1933.

tudi sama opazila, da je postala njena pripoved z vključitvijo poti na Madžarsko nelogična, luknjičasta in brez ideje o smiselnem zaključku, saj bi Mihael Volkov kot uslužbenec Finančne kontrole sam brez njene pomoči zlahka prečkal jugoslovansko-madžarsko mejo, če bi to želel. Osumljenka Višnjevka je bila 5. februarja 1933 obveščena, da je kazenski postopek zoper njo ustavljen in bo izročena policiji za izgon. Dopis uprave jetnišnice, ki je sodišču sporočal, da je Rusinja še isti dan po dvaintridesetih dneh zapustila sodni zapor v Mariboru, je zadnji z njenim imenom v ohranjenih kazenskih spisih mariborskega okrožnega sodišča.³⁸

Viri in literatura

Arhivski viri

Pokrajinski arhiv Maribor, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33 (Varvara Višnjevka).

Časopisni viri

Mariborski večernik Jutra, 1933.

Literatura

Čelik, Pavle: *Naši financarji (1918–1946)*. Ljubljana: Modrijan, 2012.

Čulinović, Ferdo: *Jugoslavija između dva rata*, 2. del. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 1961.

Hobsbawm, Eric: *Zanimivi časi; moje doživljaje 20. stoletja*. Ljubljana: Založba Sophia, 2004.

Klopčič, France: *Desetletja preizkušenj; spomini*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1980.

Krleža, Miroslav: *Deset krvavih let in drugi politični spisi*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1962.

Kuhar, Lovro - Prežihov, Voranc: *Zbrano delo*, 1. knjiga. Ljubljana: DZS, 1962.

Kuhar, Lovro - Prežihov, Voranc: *Zbrano delo*, 3. knjiga. Ljubljana: DZS, 1971.

Kuhar, Lovro - Prežihov, Voranc: *Zbrano delo*, 7. knjiga. Ljubljana: DZS, 1964.

Kuhar, Lovro - Prežihov, Voranc: *Zbrano delo*, 9. knjiga. Ljubljana: DZS, 1973.

Kuhar, Lovro - Prežihov, Voranc: *Zbrano delo*, 11. knjiga. Ljubljana: DZS, 1989.

Nečak, Dušan: *Avstrijska legija II*. Maribor: Založba Obzorja, 1995.

Partljič, Tone: *Ljudje iz Maribora*. Ljubljana: Beletrina, 2017.

Prežihov, Voranc: *Dekle z mandolino; izbor zgodnje krajše proze*. Ljubljana: Študentska založba, 2011.

Ratej, Mateja: *Ruski diptih; iz življenja ruske emigracije v Kraljevini SHS*. Ljubljana: Modrijan, 2014.

Stridsberg, Gusti: *Mojih pet življenj*. Maribor: Založba Obzorja, 1983.

Šnuderl, Makso: *Osvobodjene meje; kronika Maribora in slovenske severne meje v letih 1918/19*. Maribor: Založba Obzorja, 1968.

³⁸ PAM, fond: Okrožno sodišče Maribor 1898–1941, Kzp IX 24/33, dopis uprave jetnišnice mariborskemu okrožnemu sodišču, 5. 2. 1933.

SUMMARY

Russian Emigrant Varvara Vishnyevska/Vishnevskaya in Maribor in 1932: German Spy, Soviet Provocator, Communist Activist or Young Adventurer?

Mateja Ratej

Varvara Vishnyevska arrived in Maribor via the Yugoslav-Austrian border in mid-November 1931. She immediately set off to the study library to seek out its employee Elizabeta Obolenska, a well-known Russian emigrant in Maribor and widow of Prince Boris Obolenski, a colonel of the Russian tsarist army. Vishnyevska introduced herself to Elizabeta as Vera Grishakova, a distant relative and a music teacher with a wealthy mother in Estonia by the name of Lidzija Nikolavna Obolenska. She asked her for advice on how her mother from Reval (modern-day Tallinn) could send her money because as an employee of a bankrupted dairy in Sušak she was deprived of means of sustenance. Elizabeta Obolenska sent the young woman to Colonel Glebov's family that lived near the city centre, in Krčevina beneath Kalvarija, as did a few other Russian emigrants' families. The Glebovs told Vishnyevska to see the family of Mikhail Volkov, who lived in Krčevina as well, where her pleas for help bore fruit. Vishnyevska took advantage of the trust that Russian emigrants in the city placed in her; she used a fictitious name and convinced Volkov to resign from his job, promising him a lucrative position in Japan. During her time in Maribor Vishnyevska stayed with the Volkov family, whom she abused financially and materially by stealing money and personal belongings from them. Volkov filed a criminal complaint against her; she was also suspected of spreading the communist propaganda and (pro-German) espionage, which coincided with the period of a tighter control of the communist activity in the Kingdom of Yugoslavia after the introduction of the 6 January Dictatorship. In late 1932, during the interrogation, she accused Volkov of being involved in espionage against the state. They both spent a month in detention, whereupon the state prosecutor of the State Court for the Protection of the State informed the court in late January 1933 that there were no grounds for their criminal prosecution. The cultural and historical background of the dismissed case, which illustrates the Russian emigrants' identity-related collapse and their difficult adjustment to the new Yugoslav reality, is at the same time indicative of the mindset of the young European post-war generation, a part of whom lost their identity foothold after the disintegration of the (Austro-Hungarian and Russian) empires and, with the onset of the global economic crisis, clung to the romantic adventurism. Communism as a promise of a fair society, but also a well-organized political activity that became notorious and persecuted in European countries after the October Revolution, retained an air of romanticism due to its methods of operation (conspiracy, underground activity, crossing state borders via the so-called communist channels, etc) and was regarded as a suitable phantasm.

ISSN 0350-5774

9 770350 577002

ZČ | Ljubljana | 74 | 2020 | št. 1-2 (161) | str. 1-289